

Sygn. akt II CSKP 232/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 26 maja 2021 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jacek Widło (przewodniczący)

SSN Marcin Łochowski (sprawozdawca)

SSN Mariusz Łodko

w sprawie z powództwa J. S. - jako następcy prawnego J. S.
przeciwko E. L. i D. L.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 26 maja 2021 r.
skargi kasacyjnej J. S.
od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 26 kwietnia 2018 r., sygn. akt I ACa (...),

uchyla zaskarżony wyrok w części dotyczącej D. L. w zakresie punktu pierwszego podpunktu drugiego i podpunktu trzeciego oraz punktu trzeciego i przekazuje sprawę w tym zakresie Sądowi Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 26 kwietnia 2018 r. Sąd Apelacyjny w (...) zmienił zaskarżony wyrok Sądu Okręgowego w Z. z 10 lipca 2017 r., którym Sąd ten (1) zasądził od pozwanego E. L. na rzecz powódki kwotę 345 413 zł z ustawowymi odsetkami od kwoty 100 000 zł od 24 lipca 2012 r. do dnia zapłaty, a od pozostałej kwoty od 19 lutego 2014 r. do dnia zapłaty, (2) zasądził od pozwanej D. L. na rzecz powódki J. S. kwotę 306 510 zł z ustawowymi odsetkami od kwoty 100 000 zł od 24 lipca 2012 r. do dnia zapłaty, a od pozostałej kwoty od 19 lutego 2014 r. do dnia zapłaty, (3) w pozostałym zakresie oddalił powództwo co do odsetek, w ten sposób, że: 1) zasądził ustawowe odsetki za opóźnienie: od kwoty 200 000 zł od 6 sierpnia 2012 r. do dnia zapłaty, od kwoty 2603,88 zł od 7 października 2015 r. do dnia zapłaty, od kwoty 142 809,12 zł od 10 lipca 2017 r. do dnia zapłaty, a w pozostałym zakresie powództwo o odsetki oddalił oraz 2) oddalił powództwo wobec pozwanej D.L. Ponadto, Sąd Apelacyjny oddalił apelację w pozostałym zakresie.

Powódka, będąca uprawnioną do zachowku po zmarłej 26 listopada 2009 r. w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej – A.D., wystąpiła z pozwem o zapłatę przeciwko E. L. i D. L., jako obdarowanym w wyniku uczynionych na ich rzecz przez spadkodawczynię darowizn. W chwili wytoczenia powództwa postępowanie spadkowe po A. D. toczące się w USA nie było jeszcze zakończone. W toku postępowania pierwszoinstancyjnego okoliczność ta uległa zmianie, gdyż 12 czerwca 2015 r. podział spadku został ostatecznie zatwierdzony, a postępowanie spadkowe zakończyło się. Ze znajdującego się w aktach sprawy testamentu A.D. wynika, że powołani do spadku zostali W.M. (40% udziału), E. L.(40% udziału), dzieci E. L. (20% udziału, do równego podziału). Ponadto spadkodawczyni uczyniła zapisy na rzecz A. W., A. R., R. M. oraz A. z siedzibą w A. (USA) po 10 000 USD każdy. Pozwany E.L. ponosił odpowiedzialność względem powódki w oparciu o treść art. 991 § 2 k.c. W toku procesu powódka zmieniła jedynie podstawę prawną swojego roszczenia wskazując na ten przepis, a nie jedynie art. 1000 § 1 k.c. Sąd Apelacyjny zwrócił uwagę, że w toku postępowania powódka wniosła o wezwanie do udziału w sprawie w charakterze pozwanych dodatkowo W.M., T. L., E. L., A.L., A. R., R. M. oraz A. Sąd I instancji oddalił ten wniosek powódki na rozprawie 10 lutego 2016 r., wskazując, że okoliczności sprawy nie wskazują na celowość żądania dopozwania tych osób. Stosowne zastrzeżenie do protokołu złożył

pełnomocnik powódki. Powódka nie zaskarżyła wyroku Sądu I instancji, stąd też kwestia prawidłowości postanowienia Sądu I instancji w tym przedmiocie i celowości dopozwania, nie podlegała ocenie Sądu Apelacyjnego. Sąd II instancji wskazał, że odpowiedzialność obdarowanych uzależniona jest od niemożności uzyskania przez uprawnionego należnego zachowku od spadkobierców. Ustalenie odpowiedzialności pozwanych tylko na podstawie art. 1000 § 1 k.c. wymagało zatem zbadania sytuacji prawnej szerszej grupy podmiotów. W świetle treści testamentu A.D. powołani do spadku zostali natomiast W. A. M., E. L., dzieci E.L., A.W., A. R., R. M. oraz A. Sąd I instancji uwzględnił odpowiedzialność pozwanego E. L., jako spadkobiercy i obdarowanego, łącząc podstawę wynikającą z art. 991 § 2 k.c. oraz z art. 1000 § 1 k.c. Sąd Okręgowy *a priori* założył natomiast, że uzyskanie zachowku od W.M. będzie niemożliwe oraz zupełnie dowolnie uznał, że udziały synów E. L. są nieznaczne i nie pokryją całości roszczenia powódki z tytułu zachowku. Takie zapatrywanie Sądu I instancji było zapewne wynikiem błędnej oceny odpowiedzialności spadkobierców za długi spadkowe. Bezpodstawnie Sąd I instancji przyjął, że wartość darowizn doliczonych do spadku wyklucza jednoznacznie możliwość zaspokojenia roszczenia powódki wyłącznie od spadkobierców. Wreszcie, Sąd Okręgowy w ogóle nie ocenił odpowiedzialności osób, na których rzecz zostały uczynione w testamencie zapisy. W konsekwencji Sąd I instancji przeszedł od razu na grunt odpowiedzialności z art. 1000 § 1 k.c., pomijając ewentualną odpowiedzialność osób wymienionych w testamencie A.D., których wezwania do udziału w sprawie w charakterze pozwanych powódka domagała się pismem z 20 sierpnia 2015 r. Sąd Okręgowy uznał przy tym niesłusznie, że roszczenia powódki w stosunku do tych osób uległy przedawnieniu, z góry zakładając, że stosowne w tym zakresie zarzuty osoby te podniosą, jak również przeoczył możliwość ich oceny w świetle art. 5 k.c. Do przyjęcia odpowiedzialności pozwanych na podstawie art. 1000 § 1 k.c. konieczne było natomiast ustalenie niemożności uzyskania przez powódkę zachowku od spadkobierców. W braku takiego ustalenia przyjęcie odpowiedzialności obdarowanych było przedwczesne i niezasadne. Z tego względu Sąd Apelacyjny uznał, że powództwo w stosunku do pozwanej D.L. należały oddalić w całości. Sąd Apelacyjny nie podzielił stanowiska pozwanych, że przy roszczeniu o zachówek w

każdym wypadku odsetki należą się od daty wyrokowania, stąd też zmodyfikował zaskarżony wyrok w zakresie rozstrzygnięcia o odsetkach.

W skardze kasacyjnej powódka zaskarżyła wyrok Sądu Apelacyjnego w części, w jakiej Sąd ten zmienił orzeczenie Sądu I instancji, wnosząc o uchylenie wyroku w zaskarżonym zakresie i zasądzenie od pozwanej D. L. na rzecz powódki kwoty 306 510 zł z odsetkami ustawowymi od kwoty 100 000 zł od 24 lipca 2012 r. do dnia zapłaty, od pozostałej kwoty od 19 lutego 2014 r. do dnia zapłaty ewentualnie uchylenie wyroku w zaskarżonej części i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania. Powódka zarzuciła zaskarżonemu orzeczeniu naruszenie przepisów prawa procesowego i materialnego, tj.:

1) art. 1108 § 1 k.p.c. oraz art. 1103 k.p.c. przez ich niewłaściwe zastosowanie i przyjęcie przez Sąd II instancji, że jurysdykcja krajowa w niniejszej sprawie ma miejsce na podstawie przepisu art. 1108 § 1 k.p.c., podczas gdy przepis ten znajduje zastosowanie do postępowania nieprocesowego w sprawach spadkowych, zaś w procesie o zachowek jurysdykcję krajową określa się na podstawie art. 1103 k.p.c. oraz art. 1103⁷ k.p.c., zaś ww. błędne stanowisko Sądu II instancji przekłada się na nieprawidłowe ustalenia co do możliwości powódki w dochodzeniu roszczenia od innych spadkobierców A.D. aniżeli pozwany E.L. w celu uzupełnienia zachowku, co skutkowało nieprawidłowym oddaleniem powództwa na podstawie art. 1000 § 1 k.c. a *contrario* wobec pozwanej D. L. ze względu na niewłaściwe przyjęcie, iż powódka ma możliwość dochodzenia roszczenia o zapłatę zachowku w pierwszej kolejności od pozostałych spadkobierców na podstawie art. 991 § 2 k.c.;

2) art. 1000 § 1 k.c. przez jego niewłaściwe zastosowanie oraz przyjęcie, iż nie zachodzi odpowiedzialność pozwanej D. L. jako obdarowanej w przedmiocie uzupełnienia zachowku należnego powódce, albowiem powódka może otrzymać należny zachowek kierując roszczenie w pierwszej kolejności do spadkobierców A.D., innych niż pozwany E.L., podczas gdy Sąd II instancji nie uwzględnił faktu, że powódka należnego zachowku od ww. spadkobierców nie będzie mogła otrzymać z przyczyn faktycznych i prawnych, albowiem prawo spadkowe obowiązujące w USA nie przewiduje instytucji zachowku, zaś roszczenie powódki nie będzie mogło być

przedmiotem rozpoznania przez sąd powszechny w Polsce w oparciu o krajowe przepisy prawa spadkowego, ponieważ zachodzi brak jurysdykcji krajowej ze względu na miejsce zamieszkania spadkobierców w USA oraz brak spełnienia przesłanek zawartych w treści przepisu art. 1103⁷ k.p.c., zaś USA nie są związane żadną umową międzynarodową w przedmiocie stosowania polskiego prawa spadkowego, a nadto amerykańskie orzeczenie w przedmiocie osób uprawnionych do spadku po A.D. nie zawiera dokładnie określonego kręgu spadkobierców posługując się sformułowaniem „dzieci E. L., które mnie przeżyły”.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną pozwany E.L. wniósł o odrzucenie skargi kasacyjnej w zakresie, w jakim została wywiedziona w stosunku do pozwanego oraz zasądzenie od powódki na rzecz pozwanego zwrotu kosztów postępowania wywołanych wniesieniem skargi kasacyjnej według norm przepisanych. Pozwana D.L. wniosła natomiast o odmowę przyjęcia skargi kasacyjnej o rozpoznania, ewentualnie o jej oddalenie oraz zasądzenie od powódki na rzecz pozwanej zwrotu kosztów postępowania wywołanych wniesieniem skargi kasacyjnej według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

1. Trafny jest zarzut naruszenia art. 1103 i 1108 § 1 k.p.c. Myli się bowiem Sąd Apelacyjny przyjmując, że podstawą jurysdykcji sądu polskiego w sprawie o zachowek jest art. 1108 § 1 k.p.c. Uszło uwadze Sądu, że przepis ten jest zamieszczony w Tytule IV Księgi pierwszej Części czwartej k.p.c., zatytułowanym „Jurysdykcja krajowa w postępowaniu nieprocesowym”, a zatem może być stosowany wyłącznie do spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym. Sprawa o zapłatę zachowku nie jest rozpoznawana w postępowaniu nieprocesowym. Zatem przepis art. 1108 § 1 k.p.c. nie stanowi podstawy jurysdykcji sądu polskiego w sprawie o zapłatę zachowku. O jurysdykcji krajowej w takiej sprawie przesądza natomiast treść art. 1103 k.p.c. oraz art. 1103⁷ k.p.c. Łącznikiem jurysdykcyjnym jest w takim przypadku bądź miejsce zamieszkania pozwanego (art. 1103 k.p.c.), bądź miejsce położenia majątku pozwanego (art. 1103⁷ pkt 4 k.p.c.),

ewentualnie miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu spadkodawcy (art. 1103⁷ pkt 6 k.p.c.).

Trafność tego zarzutu kasacyjnego nie przekłada się jednak na zasadność skargi. Sądy obu instancji przyjęły bowiem, że w rozpoznawanej sprawie istnieje jurysdykcja krajowa, błędnie upatrując jej podstawy w art. 1108 k.p.c. Oznacza to, że uchybienie to nie ma wpływu na wynik sprawy. Zatem w zakresie przesłanki procesowej w postaci jurysdykcji krajowej zaskarżony wyrok, mimo błędnego uzasadnienia odpowiada prawu (art. 398¹⁴ k.p.c. *in fine*).

2. Zasadny jest także zarzut naruszenia art. 1000 § 1 k.c. Zgodnie z tym przepisem - w brzmieniu obowiązującym w chwili otwarcia spadku - jeżeli uprawniony nie może otrzymać od spadkobiercy należnego mu zachowku, może on żądać od osoby, która otrzymała od spadkodawcy darowiznę doliczoną do spadku, sumy pieniężnej potrzebnej do uzupełnienia zachowku. Jednakże obdarowany jest obowiązany do zapłaty powyższej sumy tylko w granicach wzbogacenia będącego skutkiem darowizny. Przepis ten przewiduje subsydiarną odpowiedzialność z tytułu zachowku osób, na rzecz których spadkobierca dokonał darowizn zaliczalnych na poczet schedy spadkowej (art. 994 k.c.). Odpowiedzialność ta powstaje, gdy uprawniony do zachowku z przyczyn natury prawnej lub faktycznej „nie może otrzymać od spadkobiercy należnego mu zachowku”. Bez wątplenia na uprawnionym do zachowku spoczywa ciężar dowodu wykazania niemożności uzyskania zaspokojenia roszczenia przez spadkodawców (art. 6 k.c.). Konieczne jest jednak uwzględnienie specyficznego charakteru tej przesłanki. Chodzi bowiem także o wykazanie, że w przyszłości nie zajdzie zdarzenie w postaci zaspokojenia w całości lub w części roszczenia o zachówek. Siłą rzeczy nie jest możliwe wykazanie tego negatywnego i przyszłego faktu z całą pewnością. Według Sądu Najwyższego, uprawnionemu do zachowku przysługuje względem obdarowanego przez spadkodawcę roszczenie o uzupełnienie lub zapłatę zachowku, jeżeli uprawniony wykaże z wysokim stopniem prawdopodobieństwa, że uzyskanie zachowku od spadkobierców jest niemożliwe. Konieczne jest w tym zakresie dokonanie obiektywnej oceny wszystkich okoliczności mogących mieć wpływ na spełnienie świadczenia przez spadkobierców.

3. Zdaniem Sądu Najwyższego, powódka wykazała z dostateczną pewnością, że uzyskanie przez nią zachowku od spadkobiercy testamentowego W.M., który odziedziczył 2/5 (40%) spadku po A.D. nie jest możliwe. Zapłata zachowku przez tego spadkobiercę jest uzależniona jedynie od jego woli. Powódka nie dysponuje bowiem żadnymi instrumentami prawnymi, które pozwoliłyby na dochodzenie przysługującego jej od W.M. roszczenia o zachówek, a tym bardziej - na jego wyegzekwowanie. Z uwagi na miejsce zamieszkania tego spadkobiercy oraz położenie majątku spadkowego w USA (art. 1103, 1103⁷ pkt 4 k.p.c.), a także miejsce zamieszkania i zwykłego pobytu spadkodawczyni A. D. w USA (art. 1103⁷ pkt 6 k.p.c.), w sprawie o zapłatę zachowku przez W.M. brak jest jurysdykcji krajowej sądów polskich. Możliwe jest jedynie pozwanie tego spadkobiercy przed sądem amerykańskim. Jak jednak wynika z - niekwestionowanej przez strony - opinii biegłego z zakresu prawa amerykańskiego, sąd amerykański stosowałby w takiej sprawie prawo amerykańskie (stanowe i federalne), które nie przewiduje instytucji zachowku. W konsekwencji, powództwo o zapłatę zachowku przeciwko W.M. wytoczone przed sądem amerykańskim nie mogłoby zostać uwzględnione. Jest to wystarczające do przyjęcia, że powódka nie może od tego spadkobiercy otrzymać należnego jej zachowku w rozumieniu art. 1000 § 1 k.c. Otwiera to drogę do dochodzenia roszczenia o zachówek od osób obdarowanych przez spadkobiercę.

4. Odmienne kształtuje się sytuacja w odniesieniu do dzieci E.L., które zostały powołane do 1/5 (20%) spadku. Na tej płaszczyźnie powódka nie sformułowała żadnych twierdzeń, które przekonywałyby o niemożności zaspokojenia roszczenia o zachówek przez te osoby, ograniczając się w skardze kasacyjnej jedynie do wskazania, że nie zna tych osób. Powódka w toku postępowania 20 sierpnia 2015 r. złożyła jednak wniosek o wezwanie tych osób do udziału w sprawie w charakterze pozwanych, podając również adresy ich miejsc zamieszkania. Z tego względu, podniesione w skardze w tym zakresie zarzuty są chybione.

Według Sądu Najwyższego, oznacza to, że powódka nie wykazała (art. 6 k.c.), że nie może otrzymać należnego jej zachowku od dzieci E.L., dziedziczących 1/5 część spadku.

5. Sąd Apelacyjny nie dostrzegł jednak, że powódka może uzyskać od tej grupy spadkobierców jedynie nieznaczną część należnego jej zachowku. Słusznie Sąd II instancji zauważył, że po dziale spadku – który wedle niekwestionowanych ustaleń faktycznych już nastąpił – spadkobiercy odpowiadają za długi spadkowe, w tym także za zapłatę zachowku w stosunku do udziału w spadku (art. 1034 § 2 k.c.). W konsekwencji spadkobiercy powołani do spadku w 20% (dzieci E.L.), odpowiadają za zapłatę najwyżej $\frac{1}{5}$ należnego powódce zachowku. Wysokość całego zachowku Sąd Apelacyjny ustalił na kwotę 886 946,60 zł. Oznacza to, że powódka może uzyskać od dzieci E. L. maksymalnie kwotę 177 389,32 zł ($\frac{1}{5} \times 886\,946,60$ zł). Możliwe było więc przyjęcie, że powódka nie wykazała, że w tym zakresie nie uzyska zachowku od spadkobierców - dzieci E. L. Z drugiej strony, Sąd Apelacyjny przyjął, że wobec spadkobiercy E. L., który odziedziczył $\frac{2}{5}$ spadku, powódce przysługuje roszczenie o zapłatę części zachowku w kwocie 354 778,64 zł. Niezrozumiałe jest wobec tego, dlaczego Sąd Apelacyjny wykluczył odpowiedzialność D. L. co do kwoty 354 778, 64 zł, stanowiącej różnicę między należnym powódce zachowkiem a sumą zachowku zaspokojonego przez spadkobiercę dziedziczącego $\frac{2}{5}$ spadku, tj. E.L. i zachowku, co do którego powódka nie wykazała, że nie może go otrzymać od dzieci E. L., dziedziczących $\frac{1}{5}$ spadku ($886\,946,60$ zł – ($354\,778,64$ zł + $177\,389,32$ zł)). Nie jest też jasna wzmianka w uzasadnieniu Sądu Apelacyjnego, że „Sąd I instancji w ogóle nie ocenił odpowiedzialności osób, na których rzecz zostały uczynione w testamencie zapisy” (k.24-25 uzasadnienia). Zapisobiercy zwykli, w odróżnieniu od zapisobiorców windykacyjnych, nie ponoszą przecież odpowiedzialności za zachówek (art. 1000 k.c.).

Inaczej rzecz ujmując, skoro W.M. odpowiada zgodnie z art. 1034 § 2 k.c. za zapłatę $\frac{2}{5}$ należnego powódce zachowku w kwocie 354 778,64 zł, a powódka wykazał, że nie jest w stanie z przyczyn natury prawnej dochodzić od tego spadkobiercy roszczenia o zachówek, to w tym zakresie aktualizuje się przewidziana w art. 1000 § 1 k.c. subsydiarna odpowiedzialność pozwanej D. L., na rzecz której spadkodawczyni poczyniła darowizny, o jakich mowa w art. 994 k.c. Powódka dochodzi przy tym od pozwanej kwoty niższej, bo 306 510 zł.

6. Z tych przyczyn Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ k.p.c. uchylił zaskarżony wyrok w zakresie punktu pierwszego podpunkt dwa i trzy oraz punktu trzeciego w części dotyczącej D. L. i przekazał sprawę w tym zakresie Sądowi Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia zgodnie z art. 108 § 1 k.p.c. o kosztach postępowania kasacyjnego.

ke